

1.12.2003

2636/4/02

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Esittelijä Kristian Holman

ESITUTKINNAN TOIMITTAMINEN JA SYYTEHARKINNAN SUORITTAMINEN

1

KANTELU

B arvosteli eduskunnan oikeusasiamiehelle 4.11.2002 osoittamassaan kirjeessä Helsingin kihlakunnan poliisi- ja syyttäjäviranomaisia esitutkintaa koskevassa asiassa.

B katsoi, että poliisi oli menetellyt virheellisesti esitutkinnassa jättämällä kuulustelematta B:n rikoksesta epäillyksi nimeämän henkilön, vaikka B oli esittänyt nyt kuulustelun yhteydessä syyttämispynnön tätä henkilöä kohtaan. Sen sijaan poliisi oli kuulustellut kyseisen henkilön B:n näkemyksen vastaisesti todistajana esitutkinnassa.

B arvosteli myös asiassa toiminutta syyttäjää siitä, ettei tämä ollut huomionnut B:n kuulustelussaan esittämää syyttämispynnöksi tulkittavaa rangaistusvaatimusta, joiden perusteella syyttäjän olisi tullut tehdä päätös syytteen nostamisesta tai nostamatta jättämisestä kyseistä henkilöä kohtaan.

B pyytää oikeusasiamiestä tutkimaan poliisi- ja syyttäjäviranomaisten menettelyn lainmukaisuuden.

3

RATKAISU

3.1

Tapahtumat

Poliisi on suorittanut kuulusteluja liittyen --- laivalla tapahtuneeseen pahoinpitelyrikokseen, jossa ilmoittajana ja yhtenä osallisena on ollut B. Tapahtuma on kirjattu poliisin rikosilmoitusjärjestelmään ilmoitusnumerolla ---. Asian tutkijaksi nimettiin vanhempi konstaapeli C ja tutkinnanjohtajaksi komisario D, molemmat Helsingin poliisilaitoksen Pasilan poliisipiirin tutkintayksiköstä.

Tutkittavana olleessa pahoinpitelytapahtumassa on ollut epäiltynä neljä henkilöä, näistä kolmen samaan seurueeseen kuuluneen epäillään pahoinpidelleen B:tä joka oli kirjattu tapahtumaan neljäntenä epäiltynä. B ei tuntenut tapahtuman muita osallisia entuudestaan. Laaditun ilmoituksen mukaan jossain vaiheessa käynnissä ollut pahoinpitelyä, laivan järjestysmiehenä toiminut henkilö oli

tilannetta rauhoittaakseen suihkuttanut kyynelkaasua B:n sekä hänen kanssaan sillä hetkellä tapelleen miehen kasvoihin.

Hankitusta selvityksestä ilmenee, että poliisi on kuulustellut kyseisen järjestysmiehen todistajan asemassa. B:n kantelussaan ja myös kuulustelukertomuksessaan esittämän näkemyksen mukaan kyseinen henkilö olisi tullut kuulustella epäiltynä B:hen kohdistuneesta pahoinpitelyrikoksesta. B:n mukaan järjestysmies oli aiheetta suihkuttanut hänen kasvoilleen kyynelkaasua syyllistyen toiminnallaan pahoinpitelyyn. B on myös esitutkinnassa --- suoritetussa kuulustelussa asianomistajan asemassa ilmoittanut vaativansa rangaistusta niin muille kolmelle tapahtumaan osalliselle henkilölle kuin kyseiselle järjestysmiehellekin. B:n esittämä rangaistusvaatimus on kirjattu hänen kuulustelukertomukseensa sekä tapahtumasta B:n kertoman perusteella laaditun ilmoituksen selostusosaan.

Asiassa suoritettujen muiden kuulusteluiden yhteydessä sittemmin ilmi tulleiden seikkojen johdosta poliisi on --- kuulustellut B:n uudelleen rikoksesta epäillyn asemassa. Kuulustelun yhteydessä B:lle on ilmoitettu hänen prosessuaalisen asemansa muutoksesta asianomistajasta epäillyksi. Valmistuneeseen esitutkintapöytäkirjaan on liitetty molemmat B:n kuulustelut.

Asian esitutkinta on päätetty --- saattamalla se syyttäjän harkittavaksi. Helsingin kihlakunnan syyttäjänviraston kihlakunnansyyttäjä E oli suorittamassaan syyteharkinnassa päätenyt nostamaan syytteen pahoinpitelystä B:tä sekä yhtä muuta tapahtumaan osallistunutta henkilöä vastaan. Kahden muun osallisen osalta E oli päätenyt tekemään päätöksen syyttämättä jättämisestä sillä perusteella, että asiassa ei ollut näyttöä näiden henkilöiden todennäköisestä syyllistymisestä rikokseen. Laivan järjestysmieheen kohdistettujen rikosepäilyiden osalta kihlakunnansyyttäjä ei tehnyt päätöstä syyttämistä tai syyttämättä jättämisestä.

3.2

Poliisin menettely esitutkinnassa

B oli ilmoittanut poliisille suoritetun kuulustelun yhteydessä vaativansa rangaistusta laivan järjestysmiehelle siitä, että tämä oli suihkuttanut kyynelkaasua B:n kasvoille. Poliisi oli siis kuitenkin B:n esittämästä rangaistusvaatimuksesta huolimatta kuulustellut laivan järjestysmiehen pahoinpitelyrikoksen todistajana.

Asian kuulusteluista vastannut vanhempi konstaapeli C kertoo selvityksessään vähäisestä tutkijankokemuksestaan johtuen olleensa epävarma "asiaan sekaantuneiden" henkilöiden prosessuaalisesta asemasta. C oli kysynyt asiasta tutkinnanjohtajalta, komisario D:ltä, joka oli antanut C:lle ohjeet kuulustella laivan järjestysmiehestä todistajana. D on selvityksessään perustellut päätöstään sillä, että laivan järjestysmiehen oli tullut asemansa perusteella puuttua kyseiseen pahoinpitelytapahtumaan, eikä hän D:n näkemyksen mukaan ollut liioitellut voimakeinojen käyttämisessä siten, että asiaa tulisi arvioida jonkin rikoksen tunnusmerkistön täytymisen kannalta.

Esitutkintalain 5 §:n mukaan esitutkinnassa tulee mm. selvittää, ketkä ovat asianosaisia. Esitutkintalain 26 §:n mukaan todistajana esitutkinnassa ei saa kuulustella sitä, joka ei saisi todistaa tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n 1 momentin mukaan todistajana voidaan kuulustella jokaista muuta paitsi jutun asianosaista.

Esitutkinnassa rikosasian asianosaisella tarkoitetaan asianomistajaa ja rikoksesta epäiltyä. Todistaja ei ole asiassa asianosainen, vaan ulkopuolinen henkilö, jota kuulustellaan tarkoituksena selvittää jutun ratkaisulle oleellisia seikkoja. Tapauksessa on siis oikeudellisesti merkityksellistä, onko poliisi menetellyt asiassa virheellisesti kuulustellessaan laivan järjestysmiehen esitutkinnassa todistajana, vaikka oli mahdollista, että hän on voisi olla jutussa epäiltynä ja sen käsittelyn myöhemmässä vaiheessa syytettynä.

Käytännössä on katsottu esitutkinnan tutkinnanjohtajan ja joissakin tapauksissa syyttäjän harkintavaltaan kuuluvaksi arvioida esitutkinnassa ilmenneiden seikkojen perusteella kunkin asiaan liittyvän henkilön osallisuus tutkittavaan tapahtumaan. Näkemykseni mukaan henkilö, jonka syyllisyyden tueksi ei ole niin vahvoja perusteita, että niiden perusteella olisi syytä epäillä hänen syyllistyneen rikokseen, on lähtökohtaisesti esteetön todistajana kuulusteltavaksi. Henkilölle tulee kuitenkin ennen kuulustelua ilmoittaa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 1 momentista ilmenevästä oikeudesta kieltäytyä kertomasta seikkaa tai vastaamasta kysymykseen, jos hän ei voisi tehdä sitä saattamatta itseään syytteen vaaraan (ns. itsekriminointiin velvoittamisen kiello). Alun perin todistajana kuullun henkilön lausumaa ei saa liittää esitutkintapöytäkirjaan, jos henkilön asema on esitutkinnan aikana muuttunut epäilyksi.

Kyseisen järjestysmiehen prosessuaalinen asema (todistaja/rikoksesta epäilty) on ollut jossakin määrin tulkinnanvarainen. Ensiksikin pahoinpitely, jota järjestysmies meni selvittämään ja pahoinpitely, johon B katsoi hänen syyllistyneen, voidaan nähdä myös ainakin osaksi erillisinä tapahtumina tai ainakin eri rikoksina. Voidaan esimerkiksi ajatella, että järjestysmies, joka syyllistyy pahoinpitelyyn kuljettaessaan keskeyttämänsä pahoinpitelyn tekijää, voi kuitenkin ainakin teoriassa olla edellisen pahoinpitelyn todistaja. Näin varsinkin, jos tapahtumien välillä on selvä aikaero. Eri asia on, että jälkimmäinen tapahtuma voi heikentää hänen uskottavuuttaan edellisen tapahtuman todistajana.

Tässä tapauksessa B:n järjestysmiehen tekemäksi ilmoittama pahoinpitely on kytkeytynyt siihen pahoinpitelyyn, jota hän meni selvittämään ja jonka todistajana häntä kuultiin. Tarkastelen sen vuoksi lähemmin, mikä osuus hänellä voidaan katsoa olevan tuohon tapahtumaan.

Järjestysmiehen toiminta ja oikeus puolustettavina pidettäviin voimakeinoihin on sinänsä perustunut merimieslain 7 luvun säännöksiin sekä järjestyksenvalvojista annettuun lakiin. Ottamatta enempää kantaa laivan järjestysmiehenä toimineen henkilön menettelyn lainmukaisuuteen voimakeinojen käyttämisessä, totean että näkemykseni mukaan poliisin olisi tullut selvittää esitutkinnassa B:n esittämien väitteiden pohjalta, oliko asiassa syytä epäillä käytetyn ankarampia

voimakeinoja kuin lain mukaan voidaan puolustettavina pitää. Tätä näkemystäni puoltaa B:n kuulustelussaan esittämät väitteet siitä, että laivan järjestys mies oli perustellut kyynelkaasun käyttöä sillä, että hänellä oli kiire päästämään matkustajia ulos laivasta ja että hänellä oli ollut jotakin arvokasta kannettavaa mukanaan, jota hän ei ollut uskaltanut laskea käsistään. Laivan järjestysmiehiä ei ole kuulustelussaan kiistänyt näiden väitteiden olemassaoloa, ja hän on kuulustelussaan perustellut päätöstään käyttää kyynelkaasua sillä, että *"...tilanne oli saatava rauhoittumaan ja laukeamaan jollain tavalla, joten päätin käyttää kaasua."* Lisäksi järjestysmiehiä on todennut, ettei hän ollut ehtinyt ajoissa pyytää lisäapua paikalle. Laivan järjestys mies ei ollut muulla tavoin perustellut voimakeinojen käyttöään.

Komisario D on selvityksessään todennut suorittaneensa arvion siitä, oliko järjestysmiehen menettelyä aiheutta arvioida jonkin rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta ja päätyneensä lopputulokseen, ettei järjestysmiehen ollut syytä epäillä syyllistyneen asiassa rikokseen. Helsingin poliisipäällikön lausunnon mukaan laivan järjestysmiehen kuulusteleminen rikoksesta epäiltynä olisi ollut perusteltua ottaen huomioon tapahtumasta saadut esitiedot, B:n esittämä rangaistusvaatimus sekä järjestysmiehen itsensä kuulustelussa esittämät seikat.

Tässä tapauksessa B:n järjestysmiehen viaksi katsoma pahoinpitely on kytkeytynyt suoraan siihen pahoinpitelyyn, josta häntä kuultiin todistajana. Vaikka häntä ei olekaan lainkaan kuultu syylliseksi epäiltynä siitä pahoinpitelystä, josta B on vaatinut hänelle rangaistusta, on tuo väitetty pahoinpitely liittynyt niin läheisesti tapahtumakokonaisuuteen, että olisi nähdäkseen ollut vahvoja perusteita tutkia ne yhdessä, jolloin järjestysmiehiä olisi ollut yksi rikoksesta epäillyistä.

Poliisin menettelyä arvioitaessa on erityisesti huomattava, että B:n rikosilmoitus on jäänyt kokonaan tutkimatta eikä sitä ole edes asianmukaisesti kirjattu tai siltä osin tehty päätöstä esitutkinnan toimittamatta jättämisestä, olkoonkin, että järjestysmiehen kuuleminen todistajana välillisesti kertoo, mikä ratkaisu tältä osin on ollut.

Tältä osin asiassa on kysymys siitä, miten poliisin tulee toimia tilanteessa, jossa joku epäilty nimenomaista rikosilmoitusta tekemättä väittää jonkun hänen asiaansa liittyvän toisen henkilön syyllistyneen rikokseen häntä kohtaan. B:n mielipide järjestysmiehen menettelystä ei sinänsä ole epäselvä: hän katsoo järjestysmiehen syyllistyneen pahoinpitelyyn suihkuttamalla kyynelkaasua B:n kasvoille.

Tällaisessa tilanteessa poliisin tuli käsitykseni mukaan varmistua siitä, haluaako kuultava kirjata asiasta rikosilmoituksen, ja jos näin on, asianmukaisesti kirjata vaatimus.

Katsoen D:n tehneen virheellisen ratkaisun pitämällä laivan järjestysmiehestä esitutkinnassa todistajana sekä jättämällä kirjaamatta ja kokonaan tutkimatta järjestysmiehen kohdistetun rikosilmoituksen, vaikka järjestysmiehestä kohtaan oli esitetty sellaisia väitteitä syyllistymisestä rikokseen, jotka eivät olleet

osoittautuneet ilmeisen perättömiksi ja vieläpä tehty selvä rangaistusvaatimus. Kun rikosten yksilöinti tällaisissa tapauksissa on jossakin määrin ongelmallista ja tulkinnanvaraistakin, tyydyn siihen, että saatan käsitykseni D:n menettelyn virheellisyydestä hänen tietoonsa. Korostan kuitenkin, että ainakin olisi tullut varmistautua rikosilmoituksen tekemisen tarkoituksesta.

Totean myös, että käsitykseni mukaan vanhempi konstaapeli C:n olisi tullut laivan järjestysmiehen todistajankuulustelua toimittaessaan huomioida järjestysmiestä kohtaan esitetyt väitteet ja niiden vuoksi ennen kuulustelua ilmoittaa hänelle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 1 momentista ilmenevästä oikeudesta kieltäytyä kertomasta seikkaa tai vastaamasta kysymykseen, jos hän ei voisi tehdä sitä saattamatta itseään syytteen vaaraan.

Totean edelleen, että B:llä on yhä mahdollisuus kääntyä asiassa poliisin tai syyttäjän puoleen asianmukaisesti tehdyn esitutkinta- ja syyteharkintaratkaisun saamiseksi.

3.3

Syyttäjän menettely syyteharkinnassa

Helsingin kihlakunnanviraston kihlakunnansyyttäjä E kertoo selvityksessään suorittaneensa syyteharkinnan tehdyn esitutkinta-aineiston perusteella. E ei selvityksensä mukaan ollut katsonut aiheelliseksi kuulla laivan järjestysmiestä.

E oli tehnyt esitutkinnan perusteella kahden epäillyn osalta syyttämättäjäyttämispäätökset sekä päätenyt nostamaan syytteen B:tä sekä yhtä toista pahoinpitelyyn osallista vastaan. Laivan järjestysmiehen suhteen E ei ollut tehnyt mitään päätöksiä.

Yleisistä syyttäjistä annetun lain 1 §:n mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä asianosaisten oikeusturvan ja yleisen edun vaatimalla tavalla. Tehdessään tähän liittyvät oikeudelliset ratkaisut ja muut toimenpiteet syyttäjän on noudatettava tasapuolisuutta, joutuisuutta ja taloudellisuutta. Syyttäjällä on itsenäinen syyteharkintavalta käsiteltävään olevassa asiassa.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 6 §:n mukaan virallisen syyttäjän on nostettava syyte, kun on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Lain 9 §:n mukaan syyttäjän päättäessä olla nostamatta syytettä, päätös syyttämättä jättämisestä on tehtävä ja annettava tiedoksi syyttämättä jätetyille ja asianomistajalle niin hyvissä ajoin, että asianomistajalle jää riittävästi aikaa 14 §:ssä (asianomistajan syyteoikeus) tarkoitetun syytteen valmisteluun ja nostamiseen.

Laki ei mielestäni anna syyttäjälle harkintavaltaa sen suhteen, että hän voisi jättää kokonaan reagoimatta esitutkinnassa esitettyyn syyttämispyyntöön ja olla tekemättä syyttämispyyntöä koskevaa päätöstä. Syyttäjän tekemällä päätöksellä on asianomistajalle merkitystä tämän käyttäessä ROL 14 §:n mukaista

syyteoikeuttaan siitä syystä, että syyttäjän päätös toimii myös selvityksenä asianomistajan ns. toissijaisesta syyteoikeudesta. Valtakunnansyyttäjänviraston 31.12.1998 antamassa ohjeessa (VKS:1998:3) on todettu seuraavasti:
"Käytännössä on mahdollista, että asianomistaja konstruoi tapahtumaketjusta muun rikollisen teon, kuin mitä syyttäjän syyttämättäjäättämispäätös koskee. Jos asianomistaja tällaisessa tapauksessa haluaa itse nostaa syytteen, johon syyttäjän mielestä ei ole perusteita, syyttäjän tulee asianomistajan pyynnöstä tehdä myös siltä osin asian laadun mukaan joko syyttämättäjäättämispäätös tai sellainen kirjallinen ilmoitus, josta selvästi ilmenee syyttäjän kannanotto asianomistajan epäilemään rikokseen."

Asiassa ei ole kuitenkaan käynyt ilmi, onko B esittänyt tällaisen pyynnön E:lle. Sen sijaan B:n asiamies on lähettänyt 4.11.2002 eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan jäljennöksen samana päivänä päiväystä Helsingin käräjäoikeudelle osoitetusta asianomistajan haastehakemuksesta koskien pahoinpitelyä, jossa vastaajaksi on nimetty em. laivan järjestysmies. Helsingin käräjäoikeudesta 1.9.2003 saadun tiedon mukaan tuomioistuin on ilmoittanut B:n asiamiehelle, ettei asiaa voida ROL 14 §:n 2 momentin nojalla ottaa käsiteltäväksi.

Apulaisvaltakunnansyyttäjän lausunnossa todetaan seuraavasti: *"Asiassa on kihlakunnansyyttäjä E:n menettelyn osalta kyse siitä, olisiko hänen tullut ryhtyä toimenpiteisiin B:n laivan järjestysmieheen, (tässä A:han), kohdistaman rangaistusvaatimuksen johdosta. Tarkemmin on ollut kysymys A:n menettelyn näytöllisestä ja oikeudellisesta arvioimisesta syyttäjälle saapuneen esitutkinta-aineiston perusteella mahdollisten lisätutkimusten pyytämiseksi ja A:n rikoksesta epäiltynä kuulemisen harkitsemiseksi. Koska B oli esitutkinnassa vaatinut laivan järjestysmiehelle rangaistusta kaasun suihkuttamisesta silmille ja koska A:n ei omankaan kertomuksensa perusteella voida katsoa todennäköisesti toimineen hätävarjeluksessa, olisi ollut perusteltua kuulla A:ta rikoksesta epäiltynä ja sen jälkeen päättää syytteen nostamisesta tai syyttämättä jättämisestä hänen osaltaan. Kihlakunnansyyttäjä E:n ei kuitenkaan ole katsottava ylittäneen harkintavaltaansa jättäessään ryhtymättä toimenpiteisiin B:n A:ta kohtaan esittämän rangaistusvaatimuksen johdosta".*

Yhdyn apulaisvaltakunnansyyttäjän näkemykseen siitä, että asiassa ilmi tulleen näytön perusteella syyttäjän olisi ollut perusteltua tehdä laivan järjestysmiestä koskeva päätös joko syyttämistä tai syyttämättä jättämisestä. Pidän sinänsä jossakin määrin ymmärrettävänä, että puutteellisen esitutkinnan johdosta laivan järjestysmiehen mahdollinen syyllistyminen pahoinpitelyrikokseen ei ole tullut syyteharkinnassa selvästi esiin. Tämä ei mielestäni kuitenkaan ole B:n oikeusturvan kannalta hyväksyttävää. Käsitykseni mukaan kihlakunnansyyttäjä E on menetellyt asiassa virheellisesti tarkastellessaan tapahtumaa vain neljän osallisen kesken tapahtuneena pahoinpitelynä ja jättämällä huomioimatta laivan järjestysmiehen menettelystä esitetyt väitteet.

Poliisin ja syyttäjän kerrotun menettelyn seurauksena B:n mahdollisuus asianomistajan syyteoikeuden käyttöön sen ROL 14 §:n 2 momentista ilmenevän toissijaisuuden johdosta on vaikeutunut, koska B:llä ei ole ollut esittää syyttäjän

rikosoikeudellista kannanottoa laivan järjestysmiehen menettelystä. B:llä on yhä mahdollisuus kääntyä asiassa syyttäjän puoleen ja pyytää tältä asianmukainen syyteharkintaratkaisu laivan järjestysmiestä koskevassa asiassa. Viittaaan myös siihen, mitä olen edellä kohdassa 3.2 todennut mahdollisuudesta kääntyä asiassa vielä poliisin tai syyttäjän puoleen.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2 mainitun käsitykseni komisario D:n ja vanhemman konstaapelin C:n menettelyn virheellisyydestä esitutinnan toimittamisessa heidän tietoonsa. Tässä tarkoituksessa lähetän heille jäljennökset tästä päätöksestäni.

Katson kihlakunnansyyttäjän E:n menetelleen edellä kohdassa 3.3 esittämäni käsitykseni mukaisesti lainvastaisesti siinä, että hän on jättänyt syyteharkintaa tehdessään huomioimatta B:n esitutkinnassa esittämän syyttämispyyntö. Saatan edellä esittämäni käsitykseni E:n menettelyn virheellisyydestä hänen tietoonsa lähettämällä hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lisäksi lähetän jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi Valtakunnansyyttäjälle sekä Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen poliisipäällikölle.

Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aiheutta.

Kantelukirjoituksen liitteet palautetaan oheisena.